

»TSAR PETERS

TESTAMENTE»

ETT BLAD UR PROPAGANDANS HISTORIA

Av bibliotekarien fil. mag. EMERIK OLSONI, Helsingfors

ÅR 1836 utkom i Paris en bok, vars fullständiga titel lyder: *Mémoires du chevalier d'Eon publiés pour la première fois sur les papiers fournis par sa famille et d'après les matériaux authentiques, déposés aux archives des affaires étrangères, par Frédéric Gaillardet, auteur de la Tour du Nesle*. Här berättas om bokens hjälte, att han som ung vistats i Ryssland i diplomatiska uppdrag och från denna resa haft med sig »ett dyrbart dokument, som han funnit tack vare det obegränsade förtroende han åtnjutit och genom de undersökningar, som han, utan att hindras av någon, anställt i tsarens allra hemligaste arkiv. Detta dokument, varom hela världen alltsedan talat och vars existens visserligen varit känt, om än ingen vare sig ägt eller meddelat det, överlämnade chevalier d'Eon år 1757 confidentiellt till utrikesministern, abbé de Bernis, och till Ludvig XV själv tillika med ett speciellt arbete om Ryssland. Det förra innehåller en ordagrann och trogen kopia (une copie littérale et fidèle) av Peter den stores testamente till sina ättlingar och efterkommande på den moskovitiska tronen.»

Dokumentets högtidliga titel lyder: »Kopia av en plan till europeiskt herravälde, kvarlämnad av Peter den store till hans efterföljare på Rysslands tron, och nedlagd i palatset Peterhofs arkiver nära St. Petersburg.» Själva dokumentet börjar med följande ord: »I den allra heligaste och odelbara treenighetens namn. Vi Peter, kejsare och självhärskare över hela Ryssland etc. (Nous, Pierre, empereur et autocrate de toute la Russie), till alla våra efterkommande och efterföljare på tronen och i herraväldet över den ryska nationen!» Härefter följa några inledande reflexioner (considérations préliminaires), som chevalier d'Eon, enligt Gaillardet, tyvärr icke varit i tillfälle att ordagrant kopiera, så att man här-

utinnan måste nöja sig med hans referat. Detta lyder, åter enligt Gaillardet:

»Här säger Peter I, att han enligt sina åsikter, som han anser vara Försynens, tror det ryska folket i framtiden kallat till allmänt herravälde över Europa. Han grundar dessa sina tankar därpå, att de europeiska nationerna framskridit till ett intill förgängelse gränsande ålderdomsstadium, eller med stora steg gå detsamma emot. Härav sluter han, att de måste lätt och otvivelaktigt kunna underkuvas av ett ungt uppåtsträvande folk, så snart detta uppnått sin fulla kraft och växt.

Den ryske härskaren betraktar denna kommande invasion från norr över väster och öster som en periodisk rörelse, bestämd i Försynens råd, vilken — säger han — på detta vis pånyttfödde det romerska folket genom barbarernas invasion. Han liknar dessa folkvandringar från Norden med Nilens översvämningar, som på vissa tider göda Egyptens åkrar med sitt slam. Han lägger härtill, att Ryssland, som han funnit före sig som en bäck och lämnat efter sig en ström, under hans efterföljare skall bliva till ett stort hav, bestämt att befrukta det förvissnade Europa, vilket dess vågor skola öfverskölja, trots alla dammar, som svaga händer kunna uppressa däremot, om blott hans efterträdare förstå att leda strömmens lopp.

Därefter lämnar han efter sig dessa anvisningar, vilkas innehåll följer, och anbefaller dem åt deras uppmärksamhet och ständiga akt-pågivande, liksom Moses befallde lagens tavlor åt Juda folk.»

Själva testamentet lyder i översättning¹:

»Art. I. Hålla ryska folket i ett permanent krigstillstånd, på det att soldaten alltid måtte vara krigskunnig och övad: låta honom vila ut endast för att förbättra statens finanser, reformera arméerna och välja de för angrepp gynnsamma tillfällena. Alltså låta freden tjäna kriget och kriget freden, allt till Rysslands förstoring och växande lycka.

Art. II. Från Europas högt kultiverade folk inkalla härförare under krigen och lärda i fredstider, på det att den ryska nationen måtte draga fördel av andras företräden utan att förlora sina egna.

Art. III. Vid alla tillfällen taga del i Europas förhandlingar och förvecklingar, av vad slag de vara må, och i all synnerhet i Tysklands, vilket land, såsom närmast beläget, är av det största intresset.

Art. IV. I Polen alltjämt utså oro och tvedräkt, vinna de store med penningar, besticka riksdagarna för att inverka på konungavalen; härvid framföra sina anhängare, beskydda dem, låta ryska trupper inmarschera och kvarhålla dem, ända tills man finner tillfälle att helt stationera dem i landet. Om grannstaterna göra svårigheter, för ögonblicket tillfredsställa dem medelst delning av landet, tills man kan återtaga, vad man eftergivit.

¹ Här, liksom ovan, är översättningen lånad ur *Kjelléns »Stormakterna»* (2 uppl. Stockholm 1913), del 3, bilaga IX.

Art. V. Av Sverige taga så mycket man någonsin kan, och förstå att låta sig av det anfallas för att hava förevändningar att lägga det under oket. Därtill isolera det från Danmark, och Danmark från Sverige, och sorgfälligt hålla vid makt deras inbördes rivalitet.

Art. VI. Alltid välja de ryska furstegemålerna bland tyska prinsessor för att mångfaldiga familjeförbindelserna och sammanfläta intressena och sålunda kedja Tyskland vid vår sak, i det man ökar vårt inflytande där.

Art. VII. Med förkärlek söka Englands förbund för handel, då det är en makt, som har oss mest nödig för sin marin och är oss mest nyttig för utvecklingen av vår. Utbyta vårt trä och andra våra produkter mot dess guld och knyta flitiga förbindelser mellan dess och våra köpmän och matrosar, med avseende å sjöfart och handel.

Art. VIII. Utan återvändo utsträcka våldet mot norr längs det Baltiska och mot söder längs det Svarta havet.

Art. IX. Så mycket som möjligt närma sig Konstantinopel och Indien; ty den, som blir härskare där, han blir världens verkliga behärskare. Till den ändan uppväcka beständiga krig, dels med Turkiet, dels med Persien. Upprätta varv vid Svarta havet och alltmera sätta sig i besittning därav, liksom av Östersjön, vilka tvenne uppgifter framför allt äro nödvändiga för verkets fullbordan; påskynda Persiens förfall; framtränga till Persiska viken; om möjligt genom Syrien återställa den gamla levanthandeln och framtränga till Indien, som är världens stapelplats. En gång framme där, skall man kunna undvara Englands guld.

Art. X. Sorgfälligt söka och bevara Österrikes förbund; till skenet understödja dess planer på en blivande konungavärdighet över Tyskland, men under hand egga furstarnas ambition däremot. Besörja att den ene eller andre påkallar Rysslands hjälp och sålunda utöva över landet ett slags skyddsherradöme, som förbereder det verkliga herradömet.

Art. XI. Intressera Österrikes härskarhus för turkarnas utjagande ur Europa, men före Konstantinopels erövring neutralisera dess rivalitet, vare sig genom att inveckla det i krig med Europas gamla stater eller genom att upplåta en del av det erövrade, som man senare kan återtaga.

Art. XII. Med sig förbinda och kring sig förena alla grekisk-katolska kristna, som nu äro kringspridda i Turkiet, Ungern och södra Polen; göra sig till deras medelpunkt och stöd och på förhand upprätta en allmän överhöghet, vare sig genom kunglig eller prästerlig värdighet; de skola bliva lika så många vänner, som man skall få hos var och en av sina fiender.

Art. XIII. Sverige lemlästadt, Persien besegradt, Polen kuvat, Turkiet erövrat, våra arméer förenade, Svarta och Baltiska haven vaktade af våra skepp: då skall man i hemlighet och var för sig föreslå hofven först i Versailles och sedan i Wien att med oss dela herraväldet över världen. Om en av båda antager, vilket icke kan slå fel, när man smickrar dess äregirighet och egenkärlek, betjäna sig av den till att förrinta den andra; därpå nedslå den som blir övrig, i det att

man med den upptager en kamp, vars utgång icke kan vara tvivelaktig, då Ryssland redan äger hela Orienten och en stor del av Europa.

Art. XIV. I fall att båda avböja Rysslands anbud, vilket visserligen icke är mycket sannolikt, måste man förstå att väcka tvister mellan dem själva och sålunda utmatta dem i ömsesidig kamp. Därpå, i ett avgörande ögonblick, måste Ryssland först utgjuta sina församlade trupper över Tyskland, allt medan samtidigt tvenne väldiga transportflottor, den ena från Asovskasjön, den andra från Arkangels hamn, bemannade med asiatiska horder under det Svarta och Baltiska havets krigsflottors skydd lägga ut. Skridande fram över Medelhavet och Oceanen, skola de översvämma Frankrike å ena sidan, medan Tyskland översvämmas å den andra; och sedan dessa två länder besegrats, skall resten av Europa lätt och utan svärds slag stiga under oket. Så skall och kan Europa läggas under oket.»

Förrän vi börja med undersökningen av detta »dokuments» innehåll och ursprung, är det skäl att taga reda på vem och vad chevalier d'Eon och utgivaren av hans »memoarer» voro.

Charles Geneviève Louis Auguste André Timothé d'Eon de Beaumont, född 1728, var en fransk diplomat, militär och författare, som åren 1755—1760 utförde vissa diplomatiska uppdrag i Petersburg, av allt att döma med framgång, ty, efter att ha deltagit i sjuåriga kriget som dragonkapten och adjutant hos marskalk de Broglie, utnämndes han 1762 till Frankrikes sändebud vid Peter III:s hov, men förflyttades redan samma år till Frankrikes beskickning i London, där han verkade dels officiellt, dels som inofficiell politisk agent ända till år 1784. Efter några års vistelse i hemlandet återvände han under revolutionstiden till London och dog där först 1810. Han har även uppträtt som en flitig skriftställare i historiska, politiska och framför allt i handelspolitiska ämnen, och hans samlade arbeten, inalles 13 band, utkommo 1775 i Amsterdam. Bland dem ha vi några helt sakliga framställningar om ryska förhållanden (om Peter I:s första gemål Eudoxia, den ryska lagstiftningen, utrikeshandeln och speciellt om handelsfördragen med Storbritannien), men något sådant aktstycke som det av Gaillardet publicerade återfinnes varken i hans tryckta arbeten eller bland hans rapporter i franska utrikesministeriets arkiv.

Större uppseende än med sina diplomatiska och litterära åstadkommelser väckte chevalier d'Eon i tiden därmed, att det uppstod tvivelsmål om hans kön. Han uppträdde nämligen, såsom det säges på konungens befallning, efter återkomsten till hemlandet i kvinnokläder, vilka han påstås ha burit redan som diplomatisk agent i Ryssland. Huru mycken sanning det ligger i allt detta är oss lik-

giltigt, men för Gaillardet har just detta varit det sensationella som han ockrat på.

Théodore Frédéric Gaillardet, född 1808, död 1882, var en fransk författare, som vunnit sin något tvetydiga berömmelse av att han på rättslig väg fått sig tillerkänt författarskapet till ett, i tiden med ovanlig succé spelat teaterstycke, »Tour de Nesle», som han ihopsatt tillsammans med Alexandre Dumas d. ä. Därav omnämmandet i bokens titel.

Vad själva det ifrågakvarande memoarverket angår, är det uppenbart, att »memoarerna» alls inte äro autentiska. Bland chevalier d'Eons arbeten finna vi även memoarer, som Gaillardet använt som källa, men på sådant sätt, att hans verk av allvarliga forskare får det vitsordet, att det, trots alla Gaillardets företal och försäkringar, för det mesta är ett rent fantasifoster. Sålunda säger den kända litteraturhistorikern *Louis de Loménie* om boken: »Allt i denna bok reduceras till mycket vågade påståenden och mycket tvivelaktiga slutsatser beledsagade av uppfunna berättelser, scener och dialoger, som ge detta arbete karaktären av en roman och beröva den all auktoritet.»² Detta har författaren själv erkänt då han i företalet till andra upplagan av sin bok (1877)³, berättar om dess uppkomst, huru chevalier d'Eons märklige levnadsöden uppeggat hans fantasi och lockat honom att skarva till så att »min bok består av dels autentiskt, dels uppfunnet material» (*mon livre se compose d'une partie authentique et une partie romanesque*).

»Peter den stores testamente» kunna vi alltså inte finna i chevalier d'Eons tryckta arbeten, ej heller bland hans papper. Men å andra sidan är det inte heller helt och hållet en uppfinning av Gaillardet. Stadsbibliotekarien i Riga *G. Berkholtz* har genom sina undersökningar, publicerade i *Baltische Monatschrift* (1859) och *Russische Revue* (1863)⁴ påvisat att hans källa är den franska historikern *Charles Louis Lesur*, som 1812 utgivit ett verk »Des progrès de la puissance russe, depuis son origine jusqu'au commencement du XIX siècle». I denna bok finna vi på sidorna 176—179

² »Tout se réduit dans ce livre à des assertions très-hasardées, à des inductions très-arbitraires, accompagnées de récits, de tableaux et de dialogues de fantaisie qui donnent à cet ouvrage les allures d'un roman et lui enlèvent toute auctorité.» — Beaumarchais et son temps. Paris 1856. T. I, s. 412.

³ Vars titel nu heter *Mémoires de la Chevalière d'Eon*.

⁴ Das Testament Peters des Grossen. — *Baltische Monatschrift*, Bd. 1: 1, Riga 1859, ss. 61—72; Das Testament Peters des Grossen eine Erfindung Napoleons I. — *Russische Revue*, Bd. X, St. Petersburg 1877, ss. 1—33; Napoléon I auteur du testament de Pierre le Grand. Riga 1863.

såsom en randnot införd en resumé av ett hemligt dokument, varom Lesur säger: »det försäkras (on assure) att det i de ryska kejsarnas specialarkiv finnes hemliga memoarer, egenhändigt skrivna av Peter I, som oförbehållsamt framställa denna furstes planer, vilka han rekommenderar i sina efterträdares åtanke och vilka i själva verket av flere av dem efterföljts med en rent av religiös ståndaktighet».⁵ Själva resumén innehåller, liksom Gaillardets text, 14 artiklar, som, i något ändrad ordningsföljd, innehålla i huvudsak detsamma, till stor del med samma ord.

Lesurs arbete har, såsom Berkholtz påvisar, uppstått på officiell beställning. Det är alltså en propagandabok av för nutiden välbekant slag om än hållen i en värdig och saklig ton, och dess syfte var att motivera Napoleons ryska fälttåg. Berkholtz påpekar även det faktum, att Lesur, som i varje fall var en allvarlig forskare, ej ansåg sig kunna framföra dokumentet som autentiskt, så som det framgår av de ord med vilka han presenterar aktstycket — on assure etc. —, och drar den slutsatsen, att det »på högre befallning» tagits in i boken, samt kommer sist och slutligen till det resultatet, att Napoleon själv är dess författare.

En senare författare, *Harry Bresslau*, har, i *Sybel's Historische Zeitschrift* 1879⁶, underkastat saken en förnyad prövning och kommit till samma resultat som Berkholtz i allt utom i sistnämnda fråga. Det är alls inte nödvändigt att antaga Napoleon vara »testamentets» författare. Man har nämligen funnit en tredje text, inlämnad år 1797 till franska direktoriet av en polack vid namn Sokolnicki. Den har upptäckts bland en annan polacks, Kochanewskis, papper. Denne tillika med några andra landsmän till honom anklagades av den österrikiska regeringen inför en domstol i Krakau för landsförräderi, och handlingarna i målet finnas som kopior i statsarkivet i Berlin, där arkivarierna P. Bailleu och R. Koser dragit dem fram i dagsljuset.

Efter Polens sista delning vistades i Paris en mängd polska flyktingar, som där försökte arbeta för sitt lands befrielse. I denna avsikt, d. v. s. för att egga franska regeringen mot Ryssland, har tydligen denna »Aperçu sur la Russie» uppstått. Den innehåller »testamentet» i en ordalydelse, som skiljer sig från Lesurs text i

⁵ »On assure qu'il existe dans les archives particulières des empereurs russes des mémoires secrets, écrits de la main de Pierre Ier, ou exposés sans détour les projets que ce prince avait conçus, qu'il recommande à l'attention de ses successeurs et que plusieurs d'entre eux ont, en effet, suivis avec persistance pour ainsi dire religieuse.»

⁶ Das Testament Peters des Grossen. — Hist. Zeitschrift, Bd. 41, s. 385—409.

huvudsak blott därigenom, att Lesurs är avfattad på bättre franska och i en del punkter något utförligare. I inledningen säges, att det blott är ett kort referat (resumé succinct) av den ifrågavarande planen, och vad dess uppkomst beträffar, så berättar vederbörande själv följande:

»Två års mediterande i Petersburgs fängelser, fortsatta forskningar i olika andliga och materiella ämnen angående Rysslands makt, upplysningar och uppgifter om dessa saker som jag erhållit av flere av mina landsmän, som t. o. m. ha utforskat de ryska arkiv, som den 18 april 1784 beslagtogs i Warschau, ha givit mig kännedom av en neslig men omfattande och djärv plan utarbetad av Peter I för Europas förslavande under ryssarnas ok. Planen är bevarad i den kejsrerliga regeringens hemliga arkiv, varur jag kunnat taga reda på endast de viktigaste artiklarna och inpräglade dem i mitt minne.»⁷

Bresslau sluter av allt detta att Sokolnickis »Aperçu» verkligen kommit i den franska regeringens arkiver och sålunda även råkat till förste konsulns kännedom. Några ordvändningar i Napoleons egna skrivelser hänvisa till samband med Sokolnickis »översikt». Det var detta som gav Berkholtz anledning till påståendet, att Napoleon skulle varit »testamentets» författare. Sedan Sokolnickis text blivit bekant, är Bresslaus förklaring naturligare: När Napoleon sedermera förberedde sin aktion mot Ryssland, bl. a. genom för ändamålet lämpad propaganda, för vilket ändamål även det ovannämnda arbetet av Lesur beställdes, fick författaren helt enkelt befallning att inpassa i sin bok lämpliga ställen ur den polska patriotens »avslöjanden». Gaillardet har sedan tagit in smakbiten i sin bok och med en romanförfattares frihet fört den på chevalier d'Eons konto, »förbättrat» dess inledning, som chevalier d'Eon, kan tänka, inte lyckats noggrant kopiera, ändrat »resumén» till en »ordagrann avskrift» och givit det hela namnet »Peter den stores testamente», vilket tidigare icke använts av någon, men under vilket namn det sedan fått sin berömmelse.

Den med ryska förhållanden obekante Gaillardets penna märks redan i »testamentets» inledningsord, där han talar om »arkiven i

⁷ Une méditation de deux années dans les prisons de Pétersbourg, des recherches suivies sur les différentes données morales et physiques (!) des forces de la Russie, les lumières et les renseignements que m'ont fourni sur ces objets plusieurs des mes compatriotes et qui ont été à même d'épuiser dans les archives Russes saisies à Varsovie le 18 avril 1794 m'ont procuré la connoissance d'un plan inique mais vaste et hardi tracé par Pierre I d'asservir l'Europe sous le joug des Russes. Le plan est conservé dans les secrets du Cabinet des Souverains, je n'ai pu qu'en saisir les principaux articles et les graver dans me mémoire.

Peterhof», vilka inte existera, och i titeln på ryske kejsaren, som inte lyder »empereur et autocrate de toute la Russie» utan »de toutes les Russes». Själva texten till det av Lesur lånade »testamentet» ändrar han inte stort på, växlar endast artiklarnas ordningsföljd. Att här införts just den Gaillardetska texten beror på det, att den först under Gaillardets händer förvandlades till »Peter den stores testamente», och att den just i denna utformning fått sin spridning. Innehållet i de olika texterna är så pass lika att det inte i detta sammanhang är orsak anställa en närmare jämförelse. Den intresserade hänvisas till Bresslaus och Berkholtz' uppsatser. De två sista artiklarna, som ha samma plats även i de andra versionerna, äro förövrigt de enda där det göres försök till förutsägelser av framtiden. — Med vilket resultat, kan läsaren själv avgöra. Rysslands expansion till Stilla havet har i varje fall bortglömts. — Allt det övriga är, då vi känna till tiden för »testamentets» uppkomst, vaticinia post eventum.

*

De polska patrioternas förhoppningar om sitt lands befrielse runno den gången ut i sanden i och med Napoleons fall, och Sokolnickis »aperçu» försvann i arkivens gömmor. Lesur och hans arbete ha likaledes sjunkit in i glömskans natt. Sammalunda har det även gått med Gaillardet och hans litterära produktion, hans pikanta roman om chevalier eller chevalière d'Eon medräknad. Men »Peter den stores testamente», som han inpassat i romanen, det har stannat vid liv och lever på sätt och vis ännu den dag som är. I över hundra år ha såväl historiker, stundom t. o. m. uppfattande det som ett autentiskt dokument, som propagandaskribenter använt sig därav. Alltid då det gällt någon allmän europeisk aktion mot den ryska faran — under de polska upproren, Krimkriget och världskriget 1914—1918 — har det tagits fram, och det har skymtat även under det nu pågående kriget mot Ryssland. Och i själva verket är det aktuellt också nu.

Varpå beror det att detta bevisligen förfalskade aktstycke har väckt ett sådant uppseende och visat sig vara så seglivat? Helt enkelt därför att »Peter den stores testamente» är en populär sammanfattning av Rysslands faktiska politik på 1700-talet och på samma gång en god karakteristik av detta rikets expansionstendens, som alltid, trots växlande former, varit och ännu är densamma. »Men om också den Store Peters röst icke talar ur det s. k. testa-

mentet», säger Kjellén (Stormakterna IV), »så vore det kortsynt att därför fränkänna det all betydelse. Folkets tro kan legitimera förfalskarnes verk och ge detsamma självständigt liv. Det officiella Ryssland har också med välbehag accepterat 'testamentet', som en nyttig fiktion och utbrett tron därpå. Så har detta falska papper blivit för Ryssland detsamma som Monroe-doktrinen för Amerika: en spegel där det igenkänner sin egen härskarebild och sitt providentiella kraftmedvetande, som på 1800-talet skulle växa ut till lika obegränsad höjd som eljes endast hos de gamla romarne och nutida anglosaxarne.» Och vi, som tillhöra den nu levande generationen, veta, att denna anda inte har dött i och med det ryska tsardömets störtande. Den har levat och lever dels i bolsjevismens världsomspännande »ideella» revolutionspropaganda, som alls inte ännu gravlagts, dels i de handgripliga och blodiga former, varmed Sovjet under pågående världskrig försökt att åter nå Östersjön och utbreda sig åt väster och nordväst. Om »Peter den stores program» talade ju också ryssarna, när de skulle motivera sitt angrepp mot Finland 1939 och avsluta Moskvafreden.